

Sateenkaariperheen

ERO-OPAS

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	3
TERMIEN MÄÄRITTELYÄ	4
EROJURIDIKKAA	5
Avoero	5
Avioeron hakeminen	5
Juridinen huoltajuus ja vanhemmuus	6
Juridisen vanhemmuuden ja huoltajuuden ero suhteen päättyessä	6
LAPSEN ASIOISTA HUOLEHTIMINEN	8
Sovittelu	8
Lastenvalvoja	8
Käräjäoikeus	8
Sateenkaariperhe asiakkaana	9
ERON TOTEUTTAMINEN KÄYTÄNNÖSSÄ	9
Lapsen asioista sopiminen	9
Sovittavia asioita	11
JOS VASTA HARKITSET EROAMISTA	12
EROAMINEN – MITÄ SE ON	14
Sateenkaariperhe-eron tunnuspiirteitä	14
Sisarussuhteet	15
Lähipiiri – tuki vai rasite	16
Vanhemman transidentiteetin merkitys erossa	17
Eron erityispiirteet apilaperheessä	18
Ero uusperheessä	19
LAPSI EROSSA	20
Lapsen tarpeet	20
Lapsen tukeminen vanhempien erotessa	21
Lapsen erohaasteet	22
ELÄMÄÄ ERON JÄLKEEN	24
Vanhemmuuden haasteet	24
Tukea erovaiheeseen	25
Eroseminaarit ja muut vertaisryhmät	26
Keskustelupalstat	27
Tärkeitä nettiosoitteita	27
Eroa käsitteleviä kirjoja lapsille	27
Erokirjallisuutta aikuisille	27

JOHDANTO

Vanhempiensa eron kokee Suomessa vuosittain 30 000-40 000 lasta. Tähän joukkoon mahtuu myös merkittävä määrä sateenkaariperheiden lapsia. Laki kohtelee eri lailla perheitä riippuen siitä, ovatko vanhemmat samaa tai eri sukupuolta. Perhemuoto vaikuttaa siis eron jälkeisiin toimenpiteisiin ja vaihtoehtoihin. Tämän oppaan tarkoitus on tuoda eronneelle, eroavalle tai eroa pohtivalle sateenkaariperheen vanhemmalle tietoa eron toteutuksesta, käytännön järjestelyistä ja eron vaikutuksista. Oppaan tavoitteena on auttaa selviytymään erosta eteenpäin niin, että kaikki osapuolet, erityisesti lapset, säästyvät tarpeettomalta kärsimykseltä, löytävät uusia voimavaroja ja näkevät eron jälkeisen elämän monet mahdollisuudet.

Ero on yksi elämän suurimmista kriiseistä. Erityisen suuri mullistus se on, jos mukana on lapsia. Kukaan, joka ei ole kokenut eroamista suhteesta, jossa on lapsia, ei voi tietää, miten suuri ja laajalti vaikuttava kriisi se on. Ero vaikuttaa suuresti aikuisten elämään. Vielä merkittävämmiin se vaikuttaa niiden lasten elämään ja koko maailmankuvaan, itsetuntoon sekä turvallisuuden tunteeseen, joiden vanhemmat eroavat. Lapsen persoonallisuus vaikuttaa siihen, millainen vaikutus vanhempien erolla on lapseen. Vielä hyvin paljon merkittävämpi vaikutus lapsen erokokemukseen ja erosta selviämiseen on sillä, kuinka hyvin tai huonosti vanhemmat eronsa hoitavat. Erokokemus voi opettaa niin aikuisille kuin lapsillekin monia elämän kannalta tärkeitä asioita.

Koska erossa vanhemmat eivät useinkaan kykene ajattelemaan lapsen, itsensä ja ex-puolisonsa parasta, yhteiskunta tukee eroavia pareja monenlaisin palveluin. Myös lait pyrkivät suojaamaan lasta ja muita osapuolia eron myllerryksessä. Sateenkaariperheiden osalta tämä turvaverkko ei useinkaan toimi. Sateenkaariperheiden lapset ovat siis erityisen haavoittuvassa asemassa. Siksi sateenkaariperheiden vanhemmilta vaaditaan erossaakin aivan erityistä kypsyä ottaa lasten erityiset haavoittuvuudet huomioon. Epäreilua, kyllä, mutta lasten kannalta välttämätöntä.

TERMIEN MÄÄRITTELYÄ

Sateenkaariperhe, joka eron kohtaa, voi olla muodostunut monin eri tavoin. Perheissä löytyy myös monenmuotoista vanhemmuutta. Tässä avataan niistä eroa silmälläpitäen tärkeimmät käsitteet.

APILAPERHEESSÄ lasta on alusta alkaen yhteistuumin valmistautunut vanhemmoimaan useampi kuin kaksi vanhempaa. Vanhemmat perustavat perheen joko ystäviensä kanssa tai ovat tutustuneet toisiinsa vasta perheenperustamismielessä.

- ▶ Kolmiapilaperheessä naispari jakaa vanhemmuuden itsellinen miehen kanssa tai miespari yksittäisen naisen kanssa
- ▶ Neliapilaperheessä vanhemmiksi ovat ryhtyneet kaksi pariskuntaa yhdessä, yleisimmin naispari ja miespari. Lapsella on jo syntyessään neljä vanhempaa

UUSPERHEEN muodostavat aikuiset ja heidän ennen nykyistä parisuhdettaan syntyneet lapset sekä pariskunnan mahdolliset yhteiset lapset. Lapset ovat voineet syntyä samaa tai eri sukupuolta olevien vanhempien liittoihin ja uusperhe voi rakentua vanhemman edellisen liiton mallista riippumatta samaa tai eri sukupuolta olevien aikuisten ympärille.

YDINPERHE koostuu kahdesta vanhemmasta ja heidän yhdessä hankkimistaan lapsista riippumatta siitä kenen lapset biologisesti ovat.

- ▶ Naispari, jonka lapset ovat saaneet alkunsa klinikalla, muun luovuttajan avustuksella tai lapsilla ei muutoin ole tosiasiallista isää
- ▶ Miespari, jonka lapset ovat sijaissyntyneiden synnyttämiä, adoptoituja tai biologinen äiti ei muuten ole läsnä lasten elämässä

BIOLOGINEN VANHEMMUUS: Biologisia vanhempia ovat lapsen synnyttänyt sekä siittänyt henkilö.

SOSIAALINEN VANHEMMUUS: Sosiaalinen vanhempi on se vanhempi, joka ei ole lapsen biologinen eikä juridinen vanhempi. Sosiaalinen vanhempi on aktiivisesti mukana lapsen elämässä.

JURIDINEN VANHEMMUUS: Lapsen synnyttäneestä tulee automaattisesti lapsen juridinen vanhempi. Jos synnyttäjä on naimisissa miehen kanssa, tulee miehestä automaattisesti lapsen toinen juridinen vanhempi. Juridiseksi vanhemmaksi voi tulla myös tunnustamalla isyyden ja adoption kautta käräjäoikeuden päätöksellä. Juridisesta vanhemmuudesta voi luopua. Luopuminen vaatii käräjäoikeuden päätöksen.

GENEETTINEN VANHEMMUUS: Lapsen geneettiset vanhemmat ovat ne, joiden geeniperimää lapsi kantaa mukanaan. Geneettisiä vanhempia ovat myös munasolujen ja siittiöiden luovuttajat.

TOSIASIAALLINEN VANHEMMUUS: Tosiasiallisia vanhempia ovat ne, jotka ovat aktiivisesti ja pitkäjännitteisesti mukana lapsen elämässä, riippumatta juridisesta asemastaan suhteessa lapseen.

EROJURIDIikkaA

Oppaassa tarkastellaan eroa pariskuntien näkökulmasta ja selkeyden vuoksi puhutaan kuin lapsella olisi vain kaksi vanhempaa, ne jotka ovat eroamassa tai eronneet. Oppaasta löytyy erikseen osio, jossa käydään läpi apila- ja uusperheissä tapahtuvien erojen erityispiirteitä.

Avoero

Yli viisi vuotta avoliitossa eläneet puoliset, riippumatta heidän sukupuolestaan, tai avopari, jolla on lapsia, voivat hakea erossa omaisuuden jakoa tai tasoitusta. Laki mahdollistaa sen, että pitkään yhdessä eläneet ovat taloudellisesti entistä tasa-arvoisemmassa suhteessa keskenään. Esimerkiksi jos kaikki yhdessä hankittu omaisuus on merkitty vain toisen nimiin, niin myös toisella osapuolella on oikeus/mahdollisuus saada erossa osa tästä omaisuudesta eli hyvitystä. Oikeus hyvitykseen voi olla mahdollista, jos puoliso on auttanut avopuolisoaan kartuttamaan omaisuuttaan ja omaisuuden jakaminen vain omistussuhteen perusteella merkitsisi hyötymistä puolison kustannuksella. Irtain omaisuus katsotaan yhteiseksi, ellei pystytä selvittämään, kenelle mikäkin esine kuuluu.

Avioeron hakeminen

Ero rekisteröidystä parisuhteesta tai avoliitosta haetaan oman asuinpaikkakunnan käräjäoikeudelta. Ero voidaan panna vireille yhdessä tai vain toisen pariskunnan osapuolen toimesta. Eron hakemisesta veloitetaan käsittelykulut maistraatin hinnaston mukaan. Kun ero on laitettu vireille alkaa niin kutsuttu harkinta-aika. Se on pituudeltaan 6-24 kuukautta. Aikaisintaan kuuden kuukauden kuluttua ensimmäisestä eron hakemisesta voidaan hakea lopullista eroa (ns. kakkosvaihe). Kakkosvaiheen voivat laittaa vireille molemmat yhdessä tai kumpi vain pariskunnan osapuolista, riippumatta siitä kumpi on hakenut ykkösosavaiheen eroa. Eron voi saada ilman harkinta-aikaa, jos pystytään osoittamaan, että pariskunta on asunut ennen eron hakemista erillään, asumuserossa, vähintään kaksi vuotta. Eron toinen vaihe täytyy laittaa vireille viimeistään kahden vuoden kuluessa ensimmäisestä erohakemuksesta. Ellei lopullista eroa haeta kahden vuoden sisällä, ero raukeaa. Jos vielä haluaa eron tämän jälkeen, täytyy aloittaa uudelleen ykkösosavaiheesta. Myös lopullisen eron hakeminen on maksullista. Maksu suoritetaan erohakemuksen jättämisen yhteydessä.

Viimeistään eron toisessa vaiheessa tulee suorittaa omaisuuden ositus. Ellei parilla ole avioehtoa, menee kaikki omaisuus puoliksi. Osituksen ja ositus sopimuksen voi tehdä lakimies. Käytännössä kukaan ei valvo onko ositus tehty, mutta ositus sopimusta saatetaan vaatia esimerkiksi vuokra-asuntoa hakiessa tai verotuksen yhteydessä. Kumpikin eron osapuoli voi vaatia virallista ositusta. Jos osituksesta ei päästä sopuun, voidaan eroa hakiessa tai myöhemmin jättää pyyntö että pariskunnalle määrätään pesänjakaja suorittamaan omaisuuden jako. Avioehto tulee olla tehtynä ennen kuin eroa haetaan.

Erohakemuksessa voi myös vaatia yhteiselämän lopettamista, jos puoliset eivät pysty sopimaan siitä, kumpi jää asumaan yhteiseen asuntoon. Tällaisessa tilanteessa tuomioistuim joutuu ratkaisemaan, kumpi saa jäädä asuntoon asumaan. Jos kyseessä on omistusasunto, päätetään omaisuuden osituksessa kummalle asunto lopulta jää.

Jos kumpikin eroavista vanhemmista on yhteisten lasten juridisia vanhempia, voivat he

jo ensimmäisen avioerohakemuksen yhteydessä jättää tuomioistuimen hyväksyttäväksi sopimuksen lasten asumisesta, huollosta, elatuksesta ja tapaamisesta.

Juridinen huoltajuus ja vanhemmuus

Juridinen vanhemmuus ja huoltajuus mielletään usein samaksi asiaksi. Sitä se ei kuitenkaan ole, ja sateenkaariperheiden kohdalla huoltajuuden ja vanhemmuuden erolla on ratkaiseva merkitys. Ellei parisuhteensa rekisteröinyt pariskunta hae ja saa perheen sisäistä adoptiota, on lapsella vain yksi juridinen vanhempi ja toiselle eli sosiaaliselle vanhemmalle, voi hakea lapsen huoltajuutta. Jos lapsella on vain yksi juridinen vanhempi, juridinen vanhempi on myös huoltaja. Huoltajuutta voivat hakea myös ne, jotka eivät ole rekisteröineet parisuhdettaan.

JURIDINEN HUOLTAJUUS	JURIDINEN VANHEMMUUS
<ul style="list-style-type: none">▶ Huoltajana voi toimia vanhempi tai muu aikuinen, jonka huoltajuuden tuomioistuin vahvistaa▶ Voi olla useampia kuin kaksi▶ Huoltaja päättää lapsen asioista muiden huoltajien kanssa▶ Huoltaja saa tietoa lapsen asioista▶ Huoltajalla ei ole lapsen elatusvelvollisuutta▶ Lapselle ei voi vahvistaa tapaamisoikeutta huoltajaan▶ Lapsi ei peri huoltajaa	<ul style="list-style-type: none">▶ Vanhempana voi toimia vain lapsen synnyttäjä, synnyttäjän aviomies, lapsen isyyden tunnustanut mies tai adoptiovanhempi▶ Voi olla enintään kaksi▶ Ei välttämättä ole lapsen huoltaja▶ vanhemmalla on velvollisuus elättää lasta▶ Lapsella oikeus tavata vanhempaa▶ Lapsella oikeus perintöön vanhemmalta

Juridisen vanhemmuuden ja huoltajuuden ero suhteen päättyessä

Perheen sisäinen adoptio voidaan vahvistaa vain rekisteröidyssä parisuhteessa ja avioliitossa eläville. Kun ero on laitettu vireille, adoptiota ei voida enää vahvistaa. Jos perheen sisäinen adoptio on tehty, on lapsella kaksi juridista vanhempaa. Juridiset vanhemmat voivat tehdä keskinäisiä sopimuksia lasta koskevista asioista samalla tavoin kuin eri sukupuolta olevat juridiset vanhemmat. Lastenvalvojat ja muut eroa sovittelevat tahot suosittelevat sopimusten tekemistä ja ovat valmiita miettimään yhdessä myös samaa sukupuolta olevien vanhempien kanssa, mikä heidän perheelleen on paras ratkaisu.

Jos juridisia vanhempia on vain yksi, niin hän on erotilanteessa se, joka voi halutessaan päättää missä lapsi asuu ja tapaako lapsi toista sosiaalista (ei-juridista) vanhempaansa. Sosiaalisella vanhemmalla, jolla on huoltajuus, on huoltajana kuitenkin oikeus tulla kuulluksi lapsen asioista sovittaessa. Jos lapsella on vain yksi juridinen vanhempi, mutta huoltajuus on haettu myös sosiaaliselle vanhemmalle, lapsen vakituisesti asuinpaikaksi voidaan määrätä huoltajien tahdon mukaisesti joko juridisen tai sosiaalisen vanhemman koti. Jos sosiaalinen vanhempi ei ole huoltaja, ei lapsi voi eron jälkeen jäädä virallisesti asumaan hänen luokseen. Juridinen vanhempi voi myös luopua lähihuoltajuudestaan sosiaalisen vanhemman hyväksi. Huoltajaksi voidaan pyytää määräämään myös aikuinen, joka ei (enää) asu lapsen ja tämän toisen huoltajan kanssa samassa osoitteessa.

	LAPSEN ASUMINEN	TAPAAMIS-OIKEUS	ELATUS	OIKEUDET
Kaksi juridista vanhempaa	Lapsi voi asua kumman vain luona Vanhemmat keskenään tasa-arvoisessa asemassa lapsen asioista päätettäessä	Molemmilla vanhemmilla oikeus/velvollisuus tavata lastaan Tapaamisso-pimus vahvistetaan lastenvalvojalla tai päätöksen tekee tuomioistuin	Jos lapsella on juridisena vanhempänä vain yhtä sukupuolta olevia ihmisiä, saa lapsi Kelan elatustukea. (tilanne 2011) Molemmilla vanhemmilla on elatusvelvollisuus	Molemmilla yhtäläiset juridiset oikeudet ja velvollisuudet lasta kohtaan
Molemmat vanhemmat huoltajia, mutta vain toinen juridinen vanhempi	Lapsi voi asua kumman vain luona Käytännössä juridisella vanhemmalla on valta päättää asuinpaikasta	Huoltajalla ei tapaamis-oikeutta eikä -velvoitetta Käytännössä juridisella vanhemmalla on valta päättää tapaamisista	Lapsen juridinen vanhempi saa Kelan elatustukea Sosiaalisella vanhemmalla ei elatusvelvollisuutta, mutta laki ei kiellä maksamasta lapsen kuluja	Huoltajat päättävät yhdessä lapsen asumisesta, passista, nimestä, sairaanhoidosta, uskontokunnasta ja koulusta. Huoltajalla ei mitään velvollisuuksia lasta kohtaan
Toinen vanhemmisista juridinen vanhempi ja huoltaja, toinen vain sosiaalinen vanhempi	Lapsi voi asua vain juridisen huoltajansa luona	Sosiaalisella vanhemmalla ei tapaamis-oikeutta eikä -velvoitetta Juridisella vanhemmalla on virallinen päätösvalta kaikissa lasta koskevilla asioissa	Lapsen juridinen vanhempi saa Kelan elatustukea Sosiaalisella vanhemmalla ei elatusvelvollisuutta, mutta laki ei kiellä maksamasta lapsen kuluja	Sosiaalisella vanhemmalta ei mitään oikeuksia eikä myöskään velvollisuuksia lasta kohtaan

LAPSEN ASIOISTA HUOLEHTIMINEN

Sovittelu

Suomen lain mukaan avioliitosta tai rekisteröidystä parisuhteesta eroavilla lapsiperheillä on oikeus ilmaiseen sovitteluun. Sovittelua suorittavat tahot vaihtelevat kunnittain. Sovittelun periaate on, että lapsen vanhemmat pyrkivät yhdessä sovittelijan kanssa pääsemään yhteiseen ratkaisuun siitä, kuinka lasten asiat olisi eron jälkeen paras hoitaa. Mikäli sovittelusta huolimatta ristiriidat lapsen asioissa ovat liian suuret eikä sovittelu tuota tulosta ja sopimukseen ei päästä, voivat lapsen juridiset vanhemmat jatkaa asian puimista käräjäoikeudessa. Sovittelun jälkeen sovitut asiat täytyy käydä kirjaamassa ylös ja vahvistamassa lastenvalvojan luona. Elleivät vanhemmat ole täysin yksimielisiä lapsen asioista, on suositeltavaa käydä sovittelijalla.

Lastenvalvoja

Jos lapsella on kaksi juridista vanhempaa, voivat vanhemmat käydä lastenvalvojan luona tekemässä sopimuksen lapsen asumisesta, elatuksesta ja tapaamisista. Lastenvalvoja vahvistaa sopimuksen ja siitä tulee lainvoimainen.

Jos eron molemman osapuolet eivät ole lapsen juridisia vanhempia, voi pariskunta silti käydä lastenvalvojan kanssa pohtimassa ja suunnittelemassa lapsen huolto- ja elatusasioita. Lastenvalvoja ei kuitenkaan voi vahvistaa heidän tekemäänsä sopimusta, vaikka se olisi kirjallinenkin. Sopimus ei ole lainvoimainen. Kirjallinen sopimus kannattaa kuitenkin aina tehdä. Se on kummallekin osapuolelle todiste ja muistutus siitä, mitä lasten suhteen on yhdessä päätetty.

Käräjäoikeus

Käräjäoikeudessa voidaan vahvistaa juridisten vanhempien sopimuksia sekä osa huoltajien välisistä sopimuksista. Jos juridiset vanhemmat eivät pääse yhteisymmärrykseen lapsen asioista, voi käräjäoikeus ratkaista ne parhaaksi katsomallaan tavalla. Käräjäoikeuden päätöksen saaneiden sopimusten sisältöä voi muuttaa vain käräjäoikeudessa. Käräjäoikeus voi määrätä lapsen vanhemmat sovitteluun.

Lapsi kärsii, jos eron jälkeen vanhempien pääseminen sopuun lapsen asioista venyy kovasti. Pahimmillaan erojen käsittely oikeudessa saattaa pitkittyä vuosikausien pituiseksi, etenkin jos se sisältää vaatimuksia huoltajuuden suhteen. Oikeustaistelu vie asianosaisilta runsaasti voimavaroja ja on taloudellisesti rasittavaa.

JOS MOLEMMAT VANHEMMAT OVAT JURIDISIA VANHEMPIA

- ▶ Kunnalla on velvollisuus tarjota ilmaista sovittelua
- ▶ Lastenvalvoja voi vahvistaa asumis-, tapaamis- ja elatussopimuksen. Sopimukseen voi tehdä muutoksia vain yhdessä lastenvalvojan luona tai käräjäoikeudessa
- ▶ Jos lastenvalvojan luona ei päästä sopimukseen, voidaan mennä tuomioistuimen sovitteluun ja vahvistaa sopimus siellä
- ▶ Jos sopimukseen ei päästä, tuomioistuin tekee oman harkintansa mukaan päätöksen

JOS MOLEMMA VANHEMMAT OVAT LAPSEN HUOLTAJIA, MUTTA VAIN TOINEN ON JURIDINEN VANHEMPI

- ▶ Rekisteröidystä parisuhteesta tai avioliitosta erottaessa kunnalla on velvollisuus tarjota ilmaista sovittelua, jos pariskunnalla on lapsia
- ▶ Sovittelun mahdollisuutta voi kysyä myös avioliitosta eroaville
- ▶ Lastenvalvoja voi neuvoa asumis-, tapaamis- ja elatussopimuksen teossa, mutta ei voi vahvistaa sitä, eikä näin ollen sen noudattamista viralliselta taholta vaadita
- ▶ Käräjäoikeudelta voi pyytää vahvistusta lapsen lähihuoltajuudelle sekä elatussopimukselle, mutta ei tapaamissopimukselle
- ▶ Käräjäoikeus ei voi tehdä ko. asioiden tiimoilta päätöksiä huoltajan hyväksi juridisen vanhemman tahtoa vastaan

JOS TOINEN VANHEMPI ON HUOLTAJA JA JURIDINEN VANHEMPI, MUTTA TOINEN VAIN SOSIAALINEN VANHEMPI

- ▶ Rekisteröidystä parisuhteesta tai avioliitosta erottaessa kunnalla on velvollisuus tarjota ilmaista sovittelua, jos pariskunnalla on lapsia
- ▶ Sovittelun mahdollisuutta voi kysyä myös avioliitosta eroaville
- ▶ Lastenvalvoja voi neuvoa asumis-, tapaamis- ja elatussopimuksen teossa, mutta ei voi vahvistaa sitä, eikä näin ollen sen noudattamista viralliselta taholta vaadita

Sateenkaariperhe asiakkaana

Sovittelijalla tai lastenvalvojalla ei välttämättä ole aiempaa kokemusta samaa sukupuolta olevien erojen parissa työskentelyssä. Työntekijän tietämättömyys tai ennakkoluulot eivät saa olla uhka lapsen edun ja oikeuden toteutumiselle vanhempien erotessa. Sovittelijoilla on yleensä vankka kokemus haastavasta sopimuksenteosta, mutta heillä ei välttämättä ole minkäänlaista käsitystä sateenkaariperheiden erityistarpeista

Vanhempien tulee vaatia, että työntekijä käyttää riittävästi aikaa selvittääkseen keitä kuuluu lapsen perheeseen, miten vanhemmuus toteutuu, millaiset ovat lapsen suhteet kuhunkin vanhempaansa sekä mitkä ovat lapsen tarpeet. Lapsen hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisen kannalta on välttämätöntä, että työntekijä tapaa kaikki lapsen tosiasialliset vanhemmat, myös he, joilla juridisia oikeuksia ja velvoitteita ei ole. Jos työntekijä vaikuttaa epävarmalta tai tuo esille tiedon ja kokemuksen puutteen työntekoa haittaavana tekijänä, voi häntä pyytää hankkimaan lisätietoa esimerkiksi Sateenkaariperheet ry:ltä tai Seta ry:ltä. Motivoitumattoman työntekijän voi vaihtaa toiseen.

ERON TOTEUTTAMINEN KÄYTÄNNÖSSÄ

Lapsen asioista sopiminen

Usein sateenkaariperheiden vanhemmat ovat tehneet aiesopimuksen, johon on kirjattu, miten tosiasiallista vanhemmuutta toteutetaan, millaiset ovat asumis-, tapaamis- ja elatuskuviot vanhempien ollessa yhdessä ja millaiset, jos erotaan. Eron jälkeistä elämää suunnitellessa aiesopimus olisi syytä kaivaa esiin. Aiesopimus on periaatteessa juridisesti sitova, mutta

sen pohjalta viranomaiset eivät voi toimeenpanna lapsen elämään liittyviä ratkaisuja, kuten tapaamisia. Erotilanteessa aiesopimus kuitenkin muistuttaa vanhempia siitä, mitä yhdessä on sovittu silloin kuin ”kaikki oli vielä hyvin”. Palaaminen aiemmin tehtyjen sopimusten äärelle voi auttaa toimimaan järkevästi ja lapsen tarpeita ajatellen.

Lapselle kaikki hänen elämäänsä kuuluvat vanhemmat ovat tärkeitä riippumatta siitä, ovatko he juridisia, biologisia vai sosiaalisia vanhempia. Biologinen vanhempi ei välttämättä ole ydinperheessäkään lapsen ensisijainen hoivaaja ja kasvattaja tai tärkein ja läheisin vanhempi. Erotilanteessa lapselle tulisi turvata oikeus säilyttää yhteys kaikkiin tosiasiallisiin vanhempiinsa.

Oli molemmilla vanhemmilla huoltajuus tai ei, voivat he yhdessä pohtia ja sopia heille ja heidän lapsilleen sopivimmat asumis-, tapaamis- ja elatuskuviot eron jälkeen. Vanhemmat voivat sitoutua sopimukseen, vaikka mikään virallinen taho ei niiden laatimisessa olisi mukana tai tuomioistuimien olisi niitä vahvistanut.

Vaikka eron hetkellä saattaa tuntua, että sopimisesta ei tule ikinä mitään ja ex-puoliso näyttää vain ikävässä valossa, kannattaa muistuttaa itseään siitä, että myös eroon liittyvät tunteet laimenevat.

Joskus tilanne saattaa kuitenkin tulehtua niin pahasti, että voi olla tarpeen ottaa mieluuminen aikaisä ja olla olematta yhteydessä kuin käydä taistelua ”verissä päin”. Etäisyyden ottaminen tilanteeseen antaa rauhan pohtia, mikä itselle on tärkeää, mitä lapset tarvitsevat ja miten toivoisi toimittavan. Erossa täytyy ex-puolisosta tehdä myös henkinen pesäero, joka saattaa vaatia repiviäkin tunteita ja riitoja. Kaiken myllerryksen keskellä on kuitenkin muistettava, että lapset ovat syyttömiä vanhempiensa eroon ja heille pitää luoda turvalliset elinolosuhteet.

Koska vanhempien ero on lapselle pelottava kokemus ja sisältää pelkoa hylätyksi tulemisesta ja menettämisestä, voi epätietoisuus siitä, milloin tapaa toista vanhempaa, olla lapselle hyvin traumaattinen. Lapselle muutamankin viikon ero tällaisessa tilanteessa tuntuu epätoivoisen pitkältä. Jos vanhempi ei pysty tapaamaan lasta, voivat vanhemmat pohtia, voisiko kuitenkin olla mahdollista, että vanhempi on lapsen yhteydessä puhelimitse tai lähettää hänelle postia. Jos vanhempien tilanne kuitenkin on riistäytymässä käsistä niin pahasti, että vähiten huono vaihtoehto on, että toinen vanhemmista ei tapaa edes lapsiaan ennen kuin vanhemmat pääsevät sopimukseen tai tuulettelevat tahoillaan, tulee tästä kertoa selkeästi lapselle.

Lapselle voi kertoa, että koska vanhemmat ovat rakastaneet toisiaan syvästi, on eron tekeminen hyvin vaikeaa. Ja koska molemmat/kaikki vanhemmat rakastavat lasta enemmän kuin mitään, on vanhempien erotilanteessa vaikea päästä yhteisymmärrykseen, kuinka lapsen asiat tulisi hoitaa. Joskus aikuiset tarvitsevat miettimisaikaa voidakseen tehdä viisaita päätöksiä. Jotta riitaa ei tule enempää ja sopuun päästään mahdollisimman nopeasti, ovat vanhemmat katsoneet parhaaksi, että he eivät ole millään tavalla tekemisissä toistensa kanssa. Lapsi kaipaa turvakseen konkreettista tietoa, joten hänelle tulee esimerkiksi kertoa, että nyt ei ole vielä päästy yhteisymmärrykseen, mutta on sovittu että tilannetta katsotaan uudelleen kuukauden tai viidentoista yön kuluttua.

Erotilanteessa lapsen parasta ajatteleva vanhempi asettaa omat tarpeet taka-alalle ja lapsen tarpeet ensi-sijalle. Lapselle on aina haitallista, jos hänen vanhempiaan arvostellaan ja haukutaan, tapahtui se suoraan lapselle, lapsen kuullen tai lapsen lähipiirille. Erotilanteessa kumpikin osapuoli joutuu sen karvaan tosiasian eteen, että jokin meni pieleen, asiat eivät menneet toivotulla ja suunnitellulla tavalla. Myös ex-kumppanin haaveet murtuivat. Epäonnistumisen ja elämän suunnan muuttumisen tuomien tunteiden takia eron jälkeisistä ratkaisuista lasten suhteen ei tunnu löytyvän yhtään täysin tyydyttävää vaihtoehtoa. Vanhemmat joutuvat joustamaan ja pohtimaan moneen kertaan, mikä olisi paras mahdollinen

vaihtoehto, mikä toiseksi ja kolmanneksi paras ja mikä on lopulta heille riittävän hyvä vaihtoehto. Tärkeintä on taata lapselle oikeus kaikkiin vanhempiinsa, riittävään toimeentuloon, hoivaan ja turvaan.

Koska lapsen juridiset suhteet vanhempiinsa voivat olla monenlaiset, ei yhteiskunta aina pysty sateenkaariperheissä toimimaan lapsen tarpeista ja edusta huolehtijana. Yhteiskunnan turvan ollessa vaillinainen, vanhempien on usein kyettävä huolehtimaan itse lapsensa oikeuksien toteutumisesta. Ero saadaan harvoin toteutettua pelkässä hyvässä yhteisymmärryksessä. Myös siinä vaiheessa, kun riidat ovat kiivaimmillaan ja tunteet käyvät kuumina, on kyettävä sopimaan järkevästi tapaamiset ja muut kuviot lapsen parhaaksi. Vaikka puoliso tuntuisi vastenmielisimmältä olennolta, mitä maa päällään kantaa, on hän lapsen toinen vanhempi, ja lapselle rakas ja tärkeä. Jos sinä et huolehdi lapsesi oikeuksista ja turvaa hänen hyvinvointiaan, ei hänen etuaan välttämättä valvo kukaan.

Sovittavia asioita

- 1.** Kenen luona lapsi on kirjoilla. Nykyisen lainsäädännön mukaan lapsi voi olla kirjoilla vain yhdessä osoitteessa kerrallaan. Lapsen virallinen asuinpaikka määrittelee mikä on hänen lähikoulunsa, terveysasemansa, hammashoitolansa jne. Kouluun voi kyllä hakea muuallekin kuin omana lähikouluun. Lapselle voidaan hakea päiväkotipaikkaa myös muusta kuin lähialueen päiväkodeista. Osa kunnista on tehnyt sopimuksen, että lapsi voi saada päiväkotipaikan perheen tarpeiden mukaan yli kuntarajojen. Muutamissa kaupungeista käyttämänsä terveysaseman voi myös valita, mutta suurimmassa osassa lähiterveysasema on ainoa, joka palvelee. Se vanhempi, jonka kanssa lapsi virallisesti asuu, on vanhemmista ainoa, jonka mahdollisessa asumistuessa otetaan lapsi huomioon. Myös toimeentulo- ja työttömyystukea myönnettäessä otetaan huomioon vain lapsi, joka on kirjoilla hakijan taloudessa. Kelan maksama lapsilisä ja elatustuki maksetaan aina lapsen lähivanhemmalle.
- 2.** Milloin siirrytään asumuseroon. Kumpi jää asumaan nykyiseen kotiin vai jääkö kumpikaan. Pyritäänkö hankkimaan uudet asunnot samasta kaupungista tai samalta asuinalueelta.
- 3.** Kuinka paljon lapsi viettää aikaa kunkin vanhemman luona. Mikä on juuri tälle lapselle hyvä ratkaisu. Minkälaisiin järjestelmiin vanhemmat ovat työn puolesta kykeneväisiä. On tärkeää muistaa, että muiden ratkaisut eivät välttämättä toimi omalla kohdalla. Onko vanhemmuus suhteellisen tasan jaettua, ja lapsi yhtä paljon kummankin vanhemman luona. Minkä pituisia ovat jaksot, jotka lapsi on kunkin vanhemman luona. Halutaanko vanhemmuus jakaa mahdollisimman tasan. Jos lapsi elää 50% toisen vanhemman kanssa ja 50% toisen vanhemman kanssa, vaatii se vanhemmilta toimivaa yhteistyötä sekä lähekkäin asumista. Tasajakomalli ei välttämättä ole paras mahdollinen aivan pienimmille lapsille, mutta leikki- ja kouluikäisille se hyvin hoidettuna saattaa olla oikein hyvä vaihtoehto. Jos lapsi viettää aikaa etävanhemman luona joka toinen viikonloppu tai harvemmin, ovat vanhempien roolit keskenään hyvin erilaiset.
- 4.** Miten jaetaan lapsen kesälomat, muut loma-ajat, joulut, juhannukset ja vaput. Kuinka paljon lapsi on kenenkin luona ja milloin. Lapsen mennessä kouluun lapsen loma-ajat ovat tiukemmin määriteltyjä kuin päiväkotiaikana. Miten toimitaan syntymäpäivien kanssa. Järjestääkö kumpikin tahollaan lapselle omat juhlat ja kutsuu sinne oman sukunsa

ja lähipiirinsä vai juhliitaanko yhdessä. Miten halutaan toimia isän- ja äitienpäivien ja muiden juhlien kohdalla.

- 5.** Miten lapsen elatus turvataan. Kuka maksaa elatusapua ja kuinka paljon. Kuka maksaa harrastukset, ulkovaatteet, leirimaksut ja isommat hankinnat. Kuinka paljon vanhempien toimeentulotasot eroavat toisistaan. Ei ole tarkoituksenmukaista, että kumpikaan vanhemmista joutuu taloudellisesti liian tiukalle elatusavun maksamisen tai sen puuttumisen takia. Jos lapsi on vanhemmillaan suunnilleen yhtä paljon ja vanhempien tulotaso on suunnilleen sama, eikä kummallakaan ole muita kuin yhteiset lapset elätettävänä, olisi reiluinta, että kumpikin osallistuisi lapsen kuluihin yhtä paljon. Lapsilisällä ja elatustuella (Kelan) tulee kustantaa lapsen menoja. Mitkä ovat yhteiset periaatteet siitä, mitä lapselle hankitaan? Miten toimitaan, jos toinen vanhempi tahtoo, että lapsella on kaikki vaatteet ja varusteet mahdollisimman kalliita ja niitä pitää olla monet samaa kokoa, mutta toinen vanhempi katsoo, että vähempikin määrä riittäisi ja osa voi olla kierrätettyä. Sovitaanko että yhdessä kustannetaan esimerkiksi yhdet ulkovaatteet ja jalkineet kutakin kokoa, mutta toinen voi halutessaan ostaa omilla rahoillaan lisävarusteita.

Yleinen periaate on, että jos etävanhempi maksaa elatusapua, hoitaa lähivanhempi lapsen kaikki kulut, paitsi lapsen etävanhemman luona olosta aiheutuneet kulut. Tällöin etävanhemmalla ei ole juridista velvollisuutta enää antaa erikseen rahaa lapsen kuluihin. Toki hän voi tahtoessaan niin toimia.

Lapsen elatuksen tarpeesta on tehty viralliset laskelmat. Oikeusministeriö on julkaisut oppaan elatuksen arvioinnin tueksi (www.om.fi/omju20072.htm). Lastenvalvojilla ja tuomioistuimilla on käytössään elatuslaskuri, jolla saadaan helposti laskettua lapsen elatuksen tarve ja vanhempien maksukyky.

- 6.** Miten hoidetaan tapaamiset isovanhempien, sukulaisten ja kummien kanssa. Vastaako jokainen vanhempi siitä, että lapsi tapaa hänen sukulaisiaan ollessaan hänen luonaan. Voivatko vanhemmat olla tekemisissä ex-puolison suvun kanssa. Voiko lapsia luvata oman sukunsa isovanhemmille vain niinä aikoina, joina lapsi on itsellä vai menevätkö isovanhempien tapaamiset tärkeysjärjestyksessä vanhempien sopimien tapaamisaikataulujen edelle. Miten turvataan lapsen yhteydet muihin sukuihin apilaperheissä, joissa lapsella on enemmän kuin kaksi vanhempaa.
- 7.** Tehdäänkö aluksi määräaikainen sopimus. Millaisin aikavälein sopimus tarkastetaan. Miten lapsen tarpeet ja tapaamisjärjestelyt mahdollisesti muuttuvat lapsen kasvaessa. Koululainen pystyy jo itse liikkumaan julkisilla kulkuvälineillä.

JOS VASTA HARKITSET EROAMISTA

Jokaisessa parisuhteessa tulee aikoja, jolloin parisuhteen jatkaminen ei ole aivan selvää. Jokaisella parisuhteella on kriisinsä. Yksilön tai parisuhteen kriisien ei tarvitse välttämättä tarkoittaa, että parin tarvitsisi erota. Kriiseistä voidaan useimmiten selvitä myös muilla tavoin. Etenkin pikkulapsivaihe on parisuhteelle rankkaa aikaa. Puolisosta nousee vanhemmuuden myötä esiin uusia piirteitä ja parisuhde on pakollisen muuttumisen edessä perheen

kasvaessa. Vanhemmuus antaa paljon, mutta on myös erittäin rankkaa työtä. Pieni ihmisen-alku ottaa kaiken ajan ja energian, mitä hänelle ollaan valmiita luovuttamaan. Pikkulapsivaiheessa parisuhde jää helposti taka-alalle ja puolison huomioiminen unohtuu. Aikaa ja voimia puolisoina olemiseen ei helposti löydy. Parisuhteesta on mahdollista pitää hyvää huolta myös pikkulapsivaiheen aikana. Vaikka huolenpito olisi jäänyt, on yhteinen sävel ja läheisyys usein mahdollista löytää uudelleen.

Moni on löytänyt liittonsa uutta kipinää ja moni erouhka jäänyt toteutumatta pariterapian ja parisuhdekurssien ansiosta. Parisuhdekurseja järjestävät useat eri tahot. Ainakin Sateenkariperheet ry ja yksittäiset seurakunnat järjestävät samaa sukupuolta oleville pareille omia kurseja. Myös muiden järjestäjien kurseille ovat sateenkaariperheelliset yleensä olleet tervetulleita. Asian voi varmistaa ennen ilmoittautumista.

Kun asiat tuntuvat olevan huonosti tai luisuvan huonompaan suuntaan, on puhuminen usein paras lääke. Pariskunnan kannattaa avoimesti puhua tunteistaan, ajatuksistaan ja toiveistaan. Pitkässäkään parisuhteessa ei opita lukemaan toisen ajatuksia. Kun tuntee puolison ajatukset ja motiivit, on helpompi ymmärtää hänen toimintaansa ja olla tekemättä turhaan negatiivisia johtopäätöksiä. Usein asiat selviävät puhumalla. Säännöllinen puhuminen estää puolisoita etäännyttä toisistaan. Ulkopuolista apua voi olla kannattavaa hakea, jos puhuminen ei syystä tai toisesta onnistu, tai asiat tuntuvat olevan hallitsemattoman solmussa.

Puolisot voivat etäännyä toisistaan, ihmiset ja heidän toiveensa muuttua. Myös elämän kokemukset ja niistä mahdollisesti kumpuavat kriisit voivat vaikuttaa parisuhteen tilaan. Kannattaa miettiä vaatiiko henkilökohtainen kriisi tai muutos parisuhteen loppumista. Jos löytyy halua elää yhdessä puolison kanssa, ja mahdollisuudet omien ja yhteisten asioiden selvittelyyn ovat olemassa, ei ero välttämättä ole oikea tai hyvä ratkaisu.

Ero voi tuntua helpolta ja nopealta ratkaisulta parisuhteen ongelmiin ja omaan pahaan oloon. Etukäteen on vaikea varautua siihen, millaisia muutoksia ero tuo tullessaan. Ensimmäistä lapsiperhe-eroa tehdessään voi varautua järjestyttäviin yllätyksiin. Moninaisten tunteiden voimakkuuteen ei osaa varautua.

Jos parisuhteeseen tai vanhemmuuteen on sisällytetty toisen vanhemmista harjoittamaa toistuvaa fyysistä tai henkistä väkivaltaa, on ero yleensä ainoa oikea ratkaisu perheenjäsenen hyvinvoinnin ja kasvun turvaamiseksi. Minkäänasteista väkivaltaa, ei myöskään painostamista, alistamista tai uhkailua, tule hyväksyä entiseltä puolisoilta eron jälkeen. Jos väkivalta ei lopu tai sen uhka on olemassa, hae apua.

EROA POHTIESSA VOI MIETTÄ VASTAUKSIA ESIMERKIKSI SEURAAVIIN KYSYMYKSIIN:

- ▶ Onko minulla yhä halua elää yhdessä puolisoni kanssa
- ▶ Pitäisikö joidenkin asioiden muuttua, jotta voisimme jatkaa yhdessä oloa
- ▶ Mitä nämä asiat ovat
- ▶ Mitä pitäisi tehdä, jotta niihin saataisiin muutosta
- ▶ Olenko omalta osaltani valmis työskentelemään muutosten eteen ja kestäämään pettymyksiä niiden suhteen
- ▶ Miltä elämä näyttäisi muutaman vuoden kuluttua, jos pysyisimme yhdessä tai eroaisimme
- ▶ Mitkä asiat elämässäni muuttuvat, jos eroamme ja mitkä asiat pysyvät ennallaan erosta huolimatta
- ▶ Miten ero konkreettisesti muuttaisi lapsen elämää
- ▶ Millainen vaikutus muutoksilla olisi lapseen
- ▶ Mitä hyvää/huonoa ero toisi lapsen elämään

EROAMINEN – MITÄ SE ON

Kun itselleen tärkeästä, pitkäaikaisesta kumppanista, lapsen toisesta vanhemmasta tekee eroa, ei yleensä voi välttyä vihan, katkeruuden, pettymyksen ja epäoikeudenmukaisuuden tunteilta. Kun tunteet tuntuvat järjestyttäviltä ja jopa kestävämmiltä, ei ole helppoa aina toimia järkevasti. Kun suhteen alussa on ollut suuria tunteita, niin tunteet ovat voimakkaita myös suhteen päättyessä, sekä taitekohdissa suhteen aikana. Tunteidensa vallassa olevat ihmiset saattavat tehdä erosta suuren taistelun, jossa epämääräisenä päämääränä on tuhota vastapuoli, ex-puoliso. Tässä sodassa jäävät jalkoihin niin lapset tarpeineen ja toiveineen kuin vanhempien arvot ja sopimuksetkin. Eron tekeminen ei ole helppoa. Joskus ero saattaa olla helpotus, ja usein kun erosta on kulunut aikaa, ero nähdään uuden suunnan alkuna. Osalle se on suunta huonompaan, mutta niille, jotka eronsa ovat saaneet käsiteltyä, se on mahdollisuus ja alku toisenlaiselle hyvälle elämälle. Silti erossa aina särkyä jotakin. Ero jättää jälkensä aikuisiin, mutta myös lapsiin. Lapsi toivoisi, että ne vanhemmat, joiden parisuhteeseen hän on syntynyt, pysyisivät ja eläisivät onnellisena yhdessä. Eroa toivonut osapuoli saattaa yllättyä myös siitä kuinka paljon kumppanista eroaminen voi sattua, sekä ikävän määrästä, jota häntä ja yhteistä elämää kohtaan voi tuntea. Monelle myös unelmien kodista ja tavaroista luopuminen saattaa olla kova paikka

Joillekin eron jälkeinen aika vasta aloittaa todellisen vanhemmuussuhteen luomisen omaan lapseen, joko pakon edessä tai tervetulleena mahdollisuutena. Joku vanhempi saattaa saada ensimmäisen kerran mahdollisuuden toimia vanhempana ja toteuttaa oman laistaan vanhemmuutta. Parisuhteen päättyminen tarjoaa mahdollisuuden tarkastella ja muokata vanhemmuutta sekä vanhempi-lapsi -suhdetta uudelleen. Lapsen näkökulmasta vanhemmuus ei kuitenkaan voi päättyä tai kadota eron jälkeen. Vanhemman on pystyttävä rakentamaan itselleen uudenlainen vanhemmuus. Vanhemmoiminen ilman puolisoa on yleensä rankempaa kuin kasvatusvastuun jakaminen.

Sateenkaariperhe-eron tunnuspiirteitä

Sateenkaariperheiden laillinen asema on ollut puutteellinen ja perhemuodot ovat joutuneet sen varjolla julkisen riepottelun kohteeksi. Perheet ovat tottuneet siihen, että ovat joutuneet vakuuttelemaan ja todistelemaan yhä uudelleen pystyvyyttään perhe-elämään. Eron tullessa todelliseksi moni saattaa pelätä, että eroamalla pilaa kaikkien sateenkaariperheiden maineen ja aiheuttaa leimaamista. Joku saattaa pelätä, että erotapauksia käytetään esimerkiksi lakiuudistuksia mietittäessä sateenkaariperheitä vastaan.

Koska perheensä olemassaoloa on joutunut puolustelemaan ja hakemaan sille tunnustusta ja hyväksyntää, ei ehkä ole ollut helppo myöntää itselleen, että olisi tarvinnut tukea. Moni perhe jää ilman tarvitsemaansa tukea, koska tukien piiriin ei uskalleta ja kehdata hakeutua. Moni pelkää kohtaavansa palvelujen parissa syrjintää, ennakkoluuloja, tökeröä palvelua tai jopa nöyryyttämistä ja mitätöintiä. On raskasta olla aina oletuksesta poikkeava erityistapaus ja siksi joutua kouluttamaan kohtaamiaan työntekijöitä sen sijaan, että olisi vain keskittyy palveluiden piiriin hakeutumisen syöhyn. Osa vanhemmista jännittää sitä otetaanko heidät tosissaan ja näkeekö työntekijä oikean ongelman eikä vain pistä kaikkea sateenkaariperheellisyuden syyksi.

Joissakin perheissä parisuhteesta ei ole ehditty ja jaksettu hoitaa, koska on pitänyt keskittyä olemaan ylivertainen vanhempi. Lasten hankkiminen sateenkaariperheeseen on huomatta-

vasti stressaavampaa, aikaavievämpää ja kalliimpaa kuin heteroperheissä. Moni on venyttänyt taloutensa ääri rajoille ja velkaantunutkin kalliiden hedelmöityshoitojen takia. Taloushuolet vaikuttavat myös parisuhteeseen.

Koska lapsen saaminen ei ole ollut itsestäänselvyys, kokee moni vanhempi, että heidän on kyettävä olemaan erityisen hyvä vanhempi. Sateenkaariperheyttä leimaa onnellisuuspakko. Ongelmat on pidettävä piilossa, jotta kukaan ei pääse moittimaan ja kyseenalaistamaan omaa parisuhdetta tai vanhemmuutta. Kun toiveiden perheen on esteistä huolimatta saanut, voi kokea, että siitä ei ole lupaa kuin olla onnellinen, kiitollinen ja jaksaa kaikki, mitä eteen tulee. Tukea parisuhteelle ei välttämättä ole ympäristöltä saatu eikä sitä ole syystä tai toisesta osattu tai lähdetty hakemaan.

Sisarussuhteet

Erityistä huomiota tulisi kiinnittää lapsen sisarussuhteisiin. Sateenkaariperheen lapsella saattaa olla useita tosiasiallisia sisarussuhteita, jotka ovat kestäneet koko hänen elämänsä ajan, mutta jotka eivät välttämättä ole juridisia tai biologisia. Sisarussuhteet ovat lapselle yleensä aivan yhtä todellisia riippumatta siitä onko sisarus biologinen vai ei, jos samaan perheeseen on synnytty ja siinä eroon saakka eletty. Näin on esimerkiksi naisparien perheissä, joissa molemmat naiset ovat synnyttäneen perheeseen lapsia tai miesparin perheessä, jossa kumpikin on biologinen vanhempi.

Sateenkaariperheen erossa saattavat sisarussuhteet olla erityisen haavoittuvia, koska saman perheen lapsilla saattaa olla keskenään eri juridiset vanhemmat. Tällaisessa tilanteessa, elleivät vanhemmat ole adoptoineen lapsiaan ristiin, on täysin vanhempien yhteistyöstä kiinni, kuinka sisarussuhteet säilyvät. Vanhempien tulee huolehtia siitä, että riitaisassa vaiheessa ei ajauduta tilanteeseen, jossa lapset jaetaan 'minun' ja 'sinun' lapsiin, jotta aikuiset pääsisivät mahdollisimman tehokkaasti ja nopeasti eroon toisistaan ja pois sovittelupöydän äärestä. Lasten jakaminen lähtee yleensä aikuisten, ei lasten tarpeesta.

Lapsen suhde vanhempiinsa muuttuu aina jollakin tavoin erossa. Yleensä kunkin vanhemman kanssa eletään eron jälkeen ajallisesti vähemmän kuin aiemmin. Lapsi kokee erossa menettävänsä jollakin tavoin ainakin etävanhempansa. Sisarusten muuttaminen erilleen asumaan, tai muuten eri kodeissa oleminen, aiheuttaa myös sisaruksen menettämisen kokemuksen.

Lapsi kokee yleensä olevansa yhtä paljon jokaisen vanhempansa lapsi, etenkin yhtä paljon niiden vanhempien lapsi, joiden kanssa hän etupäässä on asunut. Teini-ikäistä nuoremmalle lapselle sisarusten siirtyminen asumaan eri osoitteisiin, ilman heidän omaa toivettaan, aiheuttaa suurta ihmetystä. Eri osoitteissa kirjoillaalo ei häiritse lasta, jos sisarukset ovat etupäässä samaan aikaan samassa kodissa. Vahingollisimmaksi tilanne voi kehittyä, jos lapset elävät arkeaan selkeästi eri osoitteissa ja viettävät yhdessä vain esimerkiksi viikonloppuja. Lapsen on vaikea käsittää perusteita, miksi lapset on erotettu näin. Lapsi voi kokea, että etävanhempi rakastaa luokseen muuttanutta sisarusta enemmän ja hylkää hänet.

Lapsi kokee vanhempiensa erossa helposti hylkäämisen tunteita. Jos sisarus asuu eron jälkeen toisen vanhemman kanssa, on hylkäämiskokemus vielä suurempi. Vanhempi hylkäsi hänet, mutta ei hänen sisarustaan. Lapsi voi kokea voimakasta huononmuuden tunnetta ja syyllistää vanhempien ratkaisusta itseään. Lapsi ei välttämättä näe tilanteesta näe sitä tosiasiaa, että toinen vanhempi piti hänet, mutta ei hänen sisarustaan. Eri osoitteissa eläminen muuttaa sisarusten suhdetta. Lisäksi se voi aiheuttaa sisaruksissa ainakin kateutta, mustasukkaisuutta ja tarvetta hakea hyväksyntää.

Lähipiiri – tuki vai rasite

Kun pariskunta eroaa, se herättää heidän ystävissään ja sukulaisissaan voimakkaita tunteita. Innokkaita neuvojia löytyy usein paljon enemmän kuin konkreettisen avun tarjoajia. Ystävillä voi olla voimakas tarve asettua jommankumman puolelle. Neuvoillaan ja mielipiteillään he usein tekevät enemmän vahinkoa eroavien keskinäiselle suhteelle kuin edesauttavat sitä. Pahansuopaisuus ja puolisoiden asettaminen toisiaan vastaan ei ole kenenkään edun mukaista, ei ainakaan eroavien ja heidän lastensa. Vaatii kykyä osata seloua läheisten neuvojen viidakosta rakentavat ja eteenpäin vievät kommentit ja ohjeet.

Olisi ihanteellista, jos molemmilla puolisoilla olisi ystäviä, joille voi vapaasti purkaa tuntejaan tietäen, että ne eivät kantaudu ex-puolison korviin. Eron yksityiskohtia ei ole syytä laajemmin levitellä. Jokaiselle riittänee muutama kuuntelija. Puheet kulkeutuvat helposti eteenpäin ja aina löytyy niitä, jotka ovat innokkaita kantelemaan ex-puolisoista toisilleen. Toisen puheiden välittäminen ex-puolisolle aiheuttaa vain turhaa mielipahaa eikä edesauta hyvän eron tekemistä. Jokainen tarvitsee mahdollisuuden manata ex-puolison tekemisiä, parisuhteen epäonnistumista ja kaikkea eroon liittyvää. Se ei kuitenkaan tee vastapuolesta todellisuutta huonompaa ihmistä ja on aivan turhaa välittää näitä tunteenpurkauksia puheenaolevalle henkilölle. Varmista, että uskottusi on samoilla linjoilla kanssasi vaito-olovelvollisuuden suhteen ja lupaa olla puhumatta asioistasi eteenpäin. Voit myös sanoa tuttavapiirillesi, että et tahdo heidän tiedottavan sinulle ex-puolisosi sanomisia ja tekemisiä. Välit tulehtuvat erossa helposti ilman ulkopuolisten sekaantumistakin. Lähipiirin ei tarvitse heittää bensaa liekkeihin. Lähipiiriä kannattaa myös muistuttaa olemaan puhumatta ikävään sävyyn erosta lasten läsnä ollessa ja olla tuomatta esiin sellaisia seikkoja, jotka eivät lapsille kuulu.

Samaa sukupuolta oleville pareille on tyypillistä, että heillä on enemmän yhteisiä ystäviä kuin heteropareilla, joilla on usein selkeämmin rajatut omat ystäväpiirit. Etenkin pitkään yhdessä olleella samaa sukupuolta olevalla parilla on luultavasti paljon perhetuttuja ja pariskuntaystäviä, jotka eivät ole selkeästi olleet sen enempää toisen kuin toisenkaan puolison ystäviä, vaan yhteisiä. Yhteisten ystävien suuri määrä saattaa luoda lisäpaineita ja –ristiriit-toja. Voi olla, että osapuolille on mahdotonta, että kaikki jatkavat tekemisissä oloa toistensa kanssa eron jälkeen. Järkevää voisi olla sopia, että kumpikin saa omia itselleen selkeästi omat ystävänsä, mutta yhteisten ystävien ja tuttavien ei tarvitse valita puoliaan vaan heidän kanssaan voivat molemmat olla jatkossakin tekemisissä.

Yhteiset tuttavat pidetään niin paljon kuin mahdollista eron ulkopuolella. Heille ei kumpikaan lähde purkamaan sydäntään tai arvostelemaan toista. Monet ystävät kokevat tilanteensa vaikeaksi eroparin ristipaineessa. Moni ei tahtoisi menettää pariskunnan kumpaakaan osapuolta eikä joutua ikävään välikäteen. Jos yhteiset ystävät haluavat keskustella erostanne, mieti mitkä asiat ovat faktoja, mitkä omia tuntemuksiasi tai tulkintojasi. Älä sekoita näitä ihmisten kanssa keskustellessasi.

Osa sateenkaariperheiden vanhemmista on ollut aktiivisesti mukana yhdistystoiminnassa. Erotessa saatetaan joutua miettimään, kuinka on mahdollista jatkaa esimerkiksi sateenkaariperheiden leireillä ja vertaistapaamisissa käymistä sekä vapaehtoistoimintaa. Yhteisö saattaa kääntyä eroavia vastaan pelkäämällä eron tarttuvuutta tai arastelemalla, kenen kanssa voi olla tekemisissä. Perheet saattavat olla laajalti verkostoituneita. Piirit ovat kuitenkin pienet ja toiselle puolisoista saattaa tulla eteen yhteisöstä luopuminen niin, että ainakin osaan ihmisistä suhde katkeaa. Tämä on henkisesti raskasta. Muutto, uusi parisuhde,

eroperhetoiminta, kurssit ja muut uudet kuviot auttavat kuitenkin luomaan uusia ystävyyssuhteita menetettyjen tilalle.

Sateenkaariperheissä tukea vanhemmuuteen saadaan suvun sijaan poikkeuksellisen usein ystäviltä ja vertaistuesta. Välit omaan lapsuudenperheeseen ja muihin sukulaisiin saattavat olla jännittyneet tai jopa kokonaan katkenneet.

Erossa suhde puolison sukuun katkeaa luultavasti lopullisesti. Sukulaiset eivät välttämättä koe tarvetta tai halua olla tekemisissä sukulaisensa entisen puolison kanssa. Etenkin, jos puolisoiden vanhemmille on ollut haasteellista käsitellä ja hyväksyä lapsensa seksuaalista tai sukupuolista suuntautumista, voivat he eron jälkeen kaataa kaiken ikävän vääranlaisen ex-puolison niskaan. Sukulaiset saattavat eron jälkeen käyttäytyä epäasiallisesti omien ennakkoluulojen ja asenteidensa takia. He saattavat katsoa oikeudekseen tuoda julki kaikki epäilyksensä epäsopivaksi kokemaansa liittoja ja puolisoa kohtaan. Jokaisen tulisi kantaa jonkinlaista vastuuta omasta suvustaan, ja ilmaista heille sopivuuden rajat. Lapsille on vahingollista, jos suku arvostelee ja haukkuu heidän toista vanhempaansa. Sukulaisille voi kertoa heidän apunsa olevan tervetullutta, mutta heidän puuttumisensa eroon ja vanhempien sopimuksiin ei ole toivottavaa.

Entisen kumppanin mustamaalaus on helppoa ja siihen saattaa tuntea vastustamattomia tarvetta. Se saattaa tuoda hetkellistä tyydytystä, mutta yleensä ei edesauta haukkujan asemaa millään tavalla. Ihmisiä ei tarvitse saada omalle puolelle ja ex-puolisoa vastaan. Antamalla ihmisten ymmärtää todellisuutta ikävämpiä seikkoja ex-puolisostasi asetet erikoiseen valoon myös itsesi ja asetet vaakalaudalle tulevaisuuden toimivan yhteistyön lapsesi toisen vanhemman kanssa.

Jos eron läpikäyminen ystävien kanssa ei riitä, ystäviä ei ole tai heitä ei halua liikaa rasittaa tai ystävät eivät osaa pysytellä kuuntelija ja tukijan roolissa, voi keskusteluapua hakea muualta. Vertaisryhmien ihmiset tai terapiatyötä tekevät voivat tuoda eroon uusia näkökulmia ja olla keskustelukumppaneina turvallisempia ja hedelmällisempiä kuin ystävät.

Vanhemman transidentiteetin merkitys erossa

Juridisessa mielessä merkitystä on vain sillä, mikä on vanhempien juridinen asema suhteessa lapseen. Jos lapsen synnyttäneen naisen kumppani on transmies, joka on jo saanut miehen sosiaaliturvatunnuksen (eli on juridisestikin mies), voi hän tunnustaa lapsen omakseen. Jos pari on avioliitossa lapsen syntymähetkellä, tulee hänestä automaattisesti lapsen juridinen isä.

Jos kyseessä on naispari, jossa pariskunnan toinen osapuoli on transnainen, jolla on vielä miehen sosiaaliturvatunnus (eli on juridisesti vielä mies), voi hän tunnustaa lapsen. Jos vanhemmat ovat avioliitossa, merkitään hänet automaattisesti lapsen juridiseksi isäksi. Tämä huolimatta siitä onko lapsi saanut alkunsa jonkun ulkopuolisen luovuttamilla sukusoluilla vai klinikalla tai kotona pariskunnan omilla sukusoluilla.

Koska perheen sisäinen adoptio on mahdollinen lapsen juridisen vanhemman lailliselle kumppanille tämän sukupuolesta riippumatta, ei transihmisen juridisella sukupuolella ole merkitystä adoption kannalta. Adoptio on mahdollista transprosessin missä vaiheessa tahansa.

Heteroavioliitossa elävä pari voi adoptoida lapsen perheen ulkopuolelta. Käytännössä viranomaiset voivat katsoa transsukupuolisuuden esteeksi adoptiolle. Erotilanteessa perheen ulkopuolelta yhdessä adoptoidun lapsen asema ei eroa yhdessä hankitun lapsen asemasta, lasten asioista sovitaan samalla tavalla lapsen alkuperästä riippumatta.

Eron erityispiirteet apilaperheessä

Kolmi- ja neliapilaperheissä juridisesti tunnustettu vanhemmuus voi olla enintään kahdella vanhemmalla. Esimerkiksi neliapilaperheessä juridinen vanhemmuus voi olla molemmilla äideillä, molemmilla isillä tai yhdellä äidillä ja yhdellä isällä.

Vaikka yksi apilaperheen isistä olisikin tunnustanut isyytensä, hän voi luovuttaa juridisen vanhemmuuden lapsen sosiaaliselle äidille perheen sisäisellä adoptiolla. Isyyden tunnustamisen jälkeen lapsen bioloinen äiti voi luopua juridisesta vanhemmuudesta. Huoltajuuden tuomioistuimien voi sen sijaan määrätä useammallekin henkilölle, jos katsoo sen olevan lapsen edun mukaista. Jos huoltajuus on vähintään kummankin pariskunnan toisella osapuolella tai kaikilla vanhemmilla, on perheen kaikkien lasten mahdollista olla yhdessä kirjoilla kenen tahansa vanhemman luona.

PERHEMUOTO	HUOLTAJUUS	JURIDINEN VANHEMMUUS	ERITYISHUOMIOITAVAA
Kolmiapilaperhe naispari + mies	1-3 vanhemmalla	Molemmilla naisilla, tai synnyttäjällä ja miehellä	Jos naispari eroaa, kuinka se vaikuttaa isän kanssa tehtyihin sopimuksiin ja tapaamiskuvioihin?
Kolmiapilaperhe miespari + nainen	1-3 vanhemmalla	Molemmilla miehillä tai synnyttäjällä ja lapsen tunnustaneella miehellä	Jos miespari eroaa, kuinka se vaikuttaa äidin kanssa tehtyihin sopimuksiin ja tapaamiskuvioihin?
Neliapilaperhe naispari + miespari	1-4 vanhemmalla	Molemmilla naisilla tai molemmilla miehillä, tai synnyttäjällä ja isyyden tunnustaneella miehellä	Jos toinen pariskunnista eroaa, kuinka se vaikuttaa tehtyihin sopimuksiin ja tapaamiskuvioihin? Lapsella on tärkeää olla oma tila ja tervetullut olo jokaisessa kodissaan

Apilaperheet tekevät muita perhemuotoja useammin aiesopimuksen. Kun perheessä tapahtuu ero, on hyvä tarkastaa, mitä aiesopimuksessa on alkuaan sovittu. Apilaperheen kaikkien osapuolten yhteinen asia on pohtia vaikuttaako perheessä tapahtuva ero perheen muiden vanhempien käytännön asioihin. Sovittavia asioita ovat esimerkiksi

- ▶ pysyvätkö muiden osapuolten tapaamiset lapsen kanssa ennallaan ja eroava pari sopii keskenään heille yhteisesti kuuluneen lapsiajan jakamisesta vai uudistetaanko olemassa olevaa sopimusta kaikkien osalta?
 - ▶ säännöllisten tapaamisten määrä, tiheys, kesto
 - ▶ juhlat kuten joulu, syntymäpäivät, juhannus, uusi vuosi

- ▶ vaikuttaako ero lapsen elatusavun maksuihin, kuka maksaa ja kenelle?
- ▶ sovitaanko jatkossakin kaikkien vanhempien kesken yhdessä samoista lapseen liittyvistä asioista kuin aiemminkin?
- ▶ kuka on/ ketkä ovat lapsen lähivanhempi(a)?
- ▶ kuinka turvataan lapselle riittävästi aikaa jokaisen vanhempansa kanssa?

Lapsen edun mukaista on, että apilaperheen muita osapuolia ei sotketa eroon. On parempi, jos muut osapuolet eivät asetu kummankaan eroavan puolelle tai vastaan. Kaikkien perheenjäsenten tulee olla tietoisia mitä muutoksia tapahtuu ja milloin, sekä milloin kaikki vanhemmat yhdessä sopivat järjestelyistä. Lapsen muilla vanhemmilla on tärkeä rooli lapsen tukijana ja vanhempina, jotka meneillään olevan muutoksen aikana pysyvät ennallaan. Ero vaikuttaa henkisesti apilaperheen kaikkiin osapuoliin, mutta ei-eroavilla voimavarat lapsen monipuoliseen tukemiseen ja läsnäoloon hänen kanssaan ovat selvästi paremmat kuin eroa tekeväillä. Läheinen ja luottamuksellinen suhde perheen muihin vanhempiin voi toimia erossa lasta suojaavana tekijänä. On tärkeää, että kukaan vanhemmista ei eron jälkeen ala hyvitellä tapahtumia lapselle. Tutut tavat, kuviot, järjestelyt ja rajat tuovat lapselle turvaa ja tunteen asioiden hallinnasta ja pysyvyydestä.

APILAPERHE VOIMAVARANA	APILAPERHE RISKITEKIJÄNÄ
Yhden kodin vanhempien erotessa, toinen koti säilyy ennallaan	Vanhemmat asettuvat toisen eroajan puolelle ja toista vastaan
Useampia aikuisia huolehtimassa lapsesta	Lapsi saattaa tuntea olonsa juurettomaksi kiertäessään monen kodin välillä
Kaikilla vanhemmilla ei ole yhtä aikaa yhtä vaikeaa elämäntilannetta	Vanhempien taistelu lapsen huomiosta ja ajasta
Monen aikuisen malli ja tapa olla	Lapselle saattaa olla raskasta asuttaa montaa kotia ja sopeutua moniin sääntöihin ja tapoihin
Laaja tukiverkosto ystäviä, isovanhempia, sukulaisia	Vanhemmat hyvin eri asemassa suhteessa lapseen, valtataistelua ja aseman väärinkäyttöä

Ero uusperheessä

Uusperheen yhteiselämä on saattanut kestää merkittävän ajan lapsen elämästä. Uusperhe saattaa olla ainoa perhe, jossa lapsi muistaa eläneensä. Uusperheen vanhempi saattaa olla etäinen, yksi vanhempi muiden joukossa tai vain samassa kodissa elänyt aikuinen vailla vanhemman roolia. Hän on saattanut myös olla lapsen tärkein ja läheisin vanhempi. Uusperheellisyys ei välttämättä tee erosta helpompaa tai lapselle vähemmän merkityksellistä kuin alkuperäisten vanhempien ero.

Uusperheen erotessa lapsi voi saada hyvän tukijan muista vanhemmistaan, esimerkiksi

toisesta alkuperäisestä vanhemmastaan. Vanhempi voi auttaa lasta selviytymään uudesta erokokemuksesta toimimalla luotettuna aikuisena. Vanhempi voi lisätä lapsen taakkaa arvostelemalla ex-puolisooan ja tämän uutta ex-kumppania.

Uusperhe-erossa on mietittävänä tapaako lapsi eron jälkeen myös uusvanhempaansa. Suhde uusvanhempaan on saattanut kestää joissain tilanteissa lähes koko lapsen eliniän. Mikäli lapsella on ollut uusvanhempaan hyvä vanhempi-lapsi-suhde, tulisi sen jatkuminen mahdollistaa eron jälkeenkin, vaikka juridisia sitoumuksia ei olisikaan. Myös suhde uusperheisaruksiin olisi turvattava.

LAPSI EROSSA

Lapsen tarpeet

Vanhempien ero koskettaa aina koko perhettä. Lasta ei voi sulkea vanhempien eron ulkopuolelle. Lapsi vaistoa aina, jos perheessä on tapahtumassa muutosta, ja sillä on vaikutuksensa lapseen. Sen lisäksi, että lapselle tulee tarjota mahdollisuus säilyttää elämässään eronkin jälkeen kaikki vanhempansa ja sisaruksensa, tulee hänen hyvinvointiaan ja erosta selviytymistä tukea.

Vanhempien ero on lähes poikkeuksetta lapselle voimakas ja haavoittava kokemus. Useimmat lapset syyttävät itseään vanhempiensa erosta. Vanhempien välinen yhteistyö etenkin lapseen liittyvissä asioissa on tärkeää. Lapsi ei saa joutua valitsemaan kumman vanhemman puolelle asettuu eikä joutua toimimaan vanhempien välillä viestinviejänä tai selvittämään vanhempien ristiriitoja.

Hyvin hoidettu ero ja lapsen erokokemuksen työstämisen tukeminen mahdollistavat, että lapsi näkee tulevaisuuden valoisana ja uusia mahdollisuuksia tuovana. Lapsi voi löytää ohjatussa erotyöskentelyssä itsestään uusia voimavaroja ja saada tärkeitä taitoja myöhempää elämää varten.

Vanhempien erotessa lapselle on erityisen tärkeää, että rajat ja säännöt ovat selkeät ja niistä pidetään kiinni. Rutiinien säilyminen mahdollisimman ennallaan luo turvallisuuden tunnetta. Lapsen minäkuvan, luottamuksen ja turvallisuuden tunteen säilyminen onnistuu parhaiten, kun elämän kaikki puitteet eivät kaadu kerralla. Kun lapsi näkee, että vanhempien erosta huolimatta heidän suhteensa häneen säilyy hyvänä ja moni asia entisenlaisena, uskaltaa hän luottaa vanhempiinsa ja elämään ylipäättänsä. Usein vanhempien tekee mieli hyvittää eroa lapselle ja säännöt saatetaan hetkeksi heittää romukoppaan ja lasta lahjotaan monin tavoin. Tämä kuitenkin saa lapsen tuntemaan entistä vahvemmin, että vanhempiin ei voi luottaa eikä mikään ole pysyvää. Lapsen turvattomuuden tunne ja häden kokemus lisääntyvät. Hyvittely kääntyy lähes poikkeuksetta itseään vastaan. Parasta tukemista on lapsen tärkeiden asioiden säilyttäminen, läsnä oleminen ja lapsen aito kohtaaminen.

EROLAPSEN TARPEITA

- ▶ tarve saada muodostaa itse käsitys kustakin vanhemmastaan
- ▶ tarve saada rakastaa vanhempiaan
- ▶ tarve tuntea itsensä rakastetuksi, tärkeäksi ja hyväksytyksi vanhempiensa taholta
- ▶ tarve saada vanhemmiltaan huolenpitoa ja läsnäoloa eron jälkeenkin

- ▶ tarve tuntea, että hänellä on koti molempien vanhempiensa luona
- ▶ tarve saada elää sisarustensa kanssa
- ▶ tarve ylläpitää pysyviä ihmissuhteita hänelle tärkeisiin ihmisiin
- ▶ tarve tuttuihin rutiineihin
- ▶ tarve riittävään nukkumiseen, ravintoon ja leikkiin
- ▶ tarve tulla kuulluksi ja saada kysymyksiin vastauksia
- ▶ tarve pystyä ennakoimaan vanhempien tapaamisia

Lapsen tukeminen vanhempien erotessa

Olisi hyvä, jos vanhemmat yhdessä kertoisivat lapselle erosta. Se on ensimmäinen viesti lapselle siitä, että vanhempien parisuhteen hajoamisesta huolimatta he jatkavat ja pystyvät toimimaan yhdessä lapsen vanhempina. Yhdessä kertominen ei aina ole mahdollista tai järkevää. Tärkeintä on, että erosta kertoja on lapsen vanhempi.

Lapsi kokee aina syyllisyyttä vanhempiensa erosta. Tästä syystä lapselle ei voi liian monta kertaa mainita, että ero ei johdu millään tavalla lapsesta eikä ole hänen syynsä. Lapsi ei osaa välttämättä pukea sanoiksi vanhempien eroutuisen tuomia kysymyksiä. Lapsen kysymyksiin tulee vastata rehellisesti lapsen ikätason mukaisesti.

Myöhemmin lasta saattaa mietityttää, joutuuko hän muuttamaan, vaihtamaan päiväkotia tai koulua, näkeekö hän enää kavereita ja isovanhempia. Lapsi saattaa olettaa, että ero on ohimenevä vaihe ja pian vanhemmat palaavat uudelleen yhteen. Yhteenpalaamisia myös tapahtuu, mutta lapsen ei tule antaa ylläpitää turhia toiveita.

Lapsen selviytymiselle on erityisen tärkeää, että häntä kuullaan ja hänet huomioidaan. Lasta tulee tukea ja antaa tilaa hänen tunteilleen. Lapsen tunteet saattavat aiheuttaa aikuisessa ahdistusta tai surua. Siitä huolimatta lapsella tulee olla oikeus tunteisiinsa ja niiden esiintuomiseen ilman pelkoa siitä, että aikuinen loukkaantuu, suuttuu tai romahtaa. Kun vanhemmat säilyttävät oman vastuunsa vanhempina, pyrkivät katsomaan asioita lapsen näkökulmasta ja antavat lapset säilyttää suhteet jokaiseen vanhempaansa, he suojelevat lasta parhaiten.

Lapsi vaistoa vanhemman voimakkaan ahdistuksen ja surun. Osa lapsista ei uskalla vanhempiensa reagoinnin vuoksi ilmaista omia surun, vihan tai hätäännöksen tunteitaan. Saattaa olla, että lapsen voimakkein reagointivaihe tulee vasta muutaman vuoden kuluttua vanhempien erosta. Jotkut lapset pystyvät päästämään omat tunteensa valloilleen vasta, kun vanhemmat ovat toipuneet erosta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapsi ei tarvitsisi tukea ja eroon liittyvää keskustelua.

Vanhempien tulee kertoa lapsen kanssa tekemisissä oleville aikuisille, että vanhemmat eroavat. Lasta helpottaa, kun hänen ei tarvitse toimia tiedottajana.

Lasta voi tukea eron aikana ja sen jälkeen pyrkimällä välttämään tarpeettomia muutoksia. Päivärytmi on hyvä pitää mahdollisimman ennallaan kummankin vanhemman luona. Kannattaa miettiä voiko toinen vanhemmista jäädä asumaan perheen vanhaan kotiin tai löytyykö uusi koti samalta asuinalueelta, jolloin lähielinpiiri pysyisi ennallaan.

Lapsi saattaa reagoida eroon olemalla alakuloinen, ylivilkas, itkuherkkä, takertuva, pelokas, vihamielinen tai sulkeutunut. Lapsi voi olla myös epätavallisen ”kiltti” ja miellyttämishaluinen. Lapsi saattaa myös taantua, hän saattaa alkaa kastella vuodettaan tai imeä peukaloaan. Lapselle voi ilmaantua päänsärkyä, muita kipuja tai pahoinvointia. Unihäiriöt ja ravivoitokset ovat yleisiä.

Oirehtivaa lasta ei saa syyllistää. Parhaiten lasta auttaa, että häntä tuetaan ja häneen suhtaudutaan kärsivällisesti.

KESKUSTELLESSA LAPSEN KANSSA EROSTA VOI KÄYDÄ LÄPI ESIMERKIKSI SEURAAVIA ASIOITA:

- ▶ Vanhemmat eroavat, koska aikuisille käy välillä niin, että he eivät enää tule riittävän hyvin toimeen keskenään.
- ▶ Vaikka vanhemmat eivät enää halua/voi asua ja elää yhdessä, niin he rakastavat aivan yhtä paljon lastaan kuin ennenkin ja ovat hänen vanhempiaan myös eron jälkeen
- ▶ Lapsi ei ole syyppää vanhempien eroon. Kukaan lapsi ei pysty tekemään mitään sellaista, joka saisi vanhemmat eroamaan. Lapsi ei voi myöskään tehdä mitään sellaista, joka saisi vanhemmat perumaan eronsa ja palaamaan yhteen.
- ▶ Lapsella tulee olemaan tästä eteenpäin kodit molempien vanhempiensa luona.
- ▶ Vanhemmat tulevat keskustelemaan keskenään siitä kuinka paljon aikaa lapsi on kunkin vanhempansa kanssa. Lapselle kannattaa kertoa miten ensi alkuun tullaan toimimaan asumis- ja tapaamisjärjestelyjen kanssa ja onko suunnitelmissa, että niitä myöhemmin muutettaisiin.

Lapsen erohaasteet

Vanhempien erotessa lasta saattavat kuormittaa arjen muutokset, vanhempien riitaiset välit, muutokset tärkeissä ihmissuhteissa ja vanhemmuudessa, vanhempien uudet ihmissuhteet, taloudelliset tekijät ja lapsen yksilölliset erityistarpeet.

Lapsi olettaa elämänsä jatkuvan samanlaisena kuin ennenkin. Lapselle muutto, hoitopaikan vaihtaminen ja perheen hajoaminen merkitsevät eri asioita ja rasittavat eri tavoin kuin aikuista.

Lapsen kehitykselle erityisen suuri riskitekijä on vanhempien vihamielinen käytös toisiaan kohtaan ja avoin riitely. Se on haitallista riippumatta siitä, asuvatko vanhemmat yhdessä vai eivät. Vanhemmat eivät saa lapsen kuullen moittia toisiaan tai väheksyä lapselle tämän toista vanhempaa. Lapsen selviytymistä tukee se, että hän tuntee, että hänellä on lupa rakastaa kaikkia vanhempiaan myös eron jälkeen, eikä hänen tarvitse tuntea siitä syyllisyyttä tai joutua valitsemaan vanhempiensa väliltä.

Lapsen edun mukaista on, että hänen kaikki vanhempansa säilyvät hänen elämässään aktiivisina vanhempina myös eron jälkeen. On myös pidettävä huoli, että muut lapselle tärkeät ihmissuhteet eivät katkea vanhempien eroon. Ero on sitä stressaavampi lapselle, mitä useampia ja merkityksellisempiä ihmissuhteita katkeaa tai tapaamiset harventuvat. Pysyvät ihmissuhteet suojaavat lasta. On hyvä, jos lapsella on joku muu aikuinen kuin vanhempansa, jonka kanssa hän voi turvallisesti keskustella vanhempiensa erosta ja omista tunteistaan.

Jos vanhempi esittelee heti eron jälkeen uuden kumppaninsa, saattaa lapsen sopeutumisen uuteen elämäntilanteeseen vaikeutua. Eron jälkeen lapsi harjoittelee uudenlaista arkea kunkin vanhemman kanssa. Jos samaan aikaan pitää tutustua uuteen aikuiseen, saattaa tilanne olla liian kuormittava lapselle. Lapselle uuden kumppanin tulo on aina uuden kriisin paikka. Lapsi saattaa vuosikausia odottaa ja toivoa vanhempiensa yhteen palaamista. Lapsen näkökulmasta uusi kumppani on este sille. Lapsi yleensä sopeutuu ja kiintyy vanhempiensa uusiin kumppaneihin, mutta suhteen luomiselle pitää antaa aikaa ja oma rauhansa, eikä lasta pidä liian nopeasti asettaa lapsipuolen asemaan. Aikuinen voi hyvin elää uutta ihmissuhdettaan useita kuukausia lapsen ollessa esimerkiksi toisella vanhemmallaan.

Eron jälkeen useimmiten molempien, mutta yleensä vähintään toisen vanhemman taloudellinen tilanne on aika tiukka. Niillä tuloilla, joilla ennen piti kattaa yleensä vain yksi asunto ja sen menot, pitääkin eron jälkeen ylläpitää kahta kotia. Kun omaisuus laitetaan puoliksi, tulee kummallekin kuluja kalustuksen ja koti-irtaimiston hankkimiseen, muuttoon ja lapsikin tarvitsee määrättyt asiat kumpaankin kotiinsa.

Voi olla, että lapsi joutuu eron vuoksi luopumaan jostakin harrastuksestaan, perhe voi joutua luopumaan autosta tai jo sovitusta ulkomaanmatkasta. Lapsi vaistoaa herkästi vanhempien taloudelliset huolet. Vanhemmat voivat joutua tekemään myös yli- tai lisätöitä selvitäkseen taloudellisesti, mikä saattaa vähentää lapsen ja vanhemman yhteistä aikaa ja luoda turvattomuuden tunnetta. Vaikka kaikissa tilanteissa laki ei vaadi etävanhempaa maksamaan elatusapua, kannattaa sen maksamista suositella vanhemmille, etenkin jos vanhempien tuloerot ovat suuret ja lähivanhemman vastuu merkittävämpi ja taloudellinen tilanne tiukka. Moraalisesti vanhemmalla on vastuu lapsensa elättämisestä ja elintason turvaamisesta myös eron jälkeen, vaikka laki ei sitä vaatisikaan.

VINKKEJÄ LAPSEN EROTYÖSKENTELYN TUKEMISEEN

- ▶ Puhukaa eroasioista ja etenkin lasten asioista silloin, kun lapset eivät ole kuulolla. Vanhempi pystyy hillitsemään itsensä ja käyttäytymään ex-puolisoa kohtaan asiallisesti lasten läsnäollessa.
- ▶ Lapsen tarpeet ovat etusijalla, omat tulevat vasta niiden jälkeen. Erot lapsen tarpeet omista toiveistasi
- ▶ Pidä lapsesta huolta. Anna hänelle tavanomaista enemmän huomiota. Pidä sylissä. Tee yhdessä. Ole läsnä.
- ▶ Pidä kiinni yhteisistä sopimuksista ja kunnioita tehtyjä päätöksiä.
- ▶ Kuuntele lasta. Pyri kuulemaan, mitä lapsi todella haluaa sanoa.
- ▶ Anna lapsen tuntea kaikenlaisia tunteita, myös vihaa, kiukkua ja surua. Jos tunteet kuitenkin muuttuvat tuhoisaksi käyttäytymiseksi, esim. lapsi saa raivokohtauksia, joiden aikana satuttaa itseään tai muita tai rikkoo tavaroita, ohjaa lasta kanavoimaan tunteet vähemmän tuhoisaan toimintaan ja puhumaan niistä.
- ▶ Anna lapsen tunteille nimi: ”minusta kuulosta kuin sinä olisit vihainen siitä, että minä muutin pois, olenko oikeassa” tai ”minusta vaikuttaa siltä, että sinä pelkää, että minä en enää vie sinua luisteluharjoituksiin tai emme näe paljoa” tai ”minusta tuntuu, että sinua harmittaa, kun kuudit äiskän ja minun kiistelevän kovaäänisesti kesälomista, onko näin”
- ▶ Puhu lapsen kanssa erosta, jos hän haluaa puhua tai lapsen käytös vaikuttaa siltä, että puhumiselle olisi tarvetta. Muuten keskity tekemään lapsen kanssa tavallisia asioita. Lapselle on tärkeä nähdä, että elämä jatkuu ja tietyt asiat säilyvät.
- ▶ Älä hauku lapsen toista vanhempaa tai muita läheisiä. Se loukkaa lasta. Anna lapsen pitää omat käsityksensä vanhemmistaan
- ▶ Älä kaada omia tunteitasi lapsen niskaan. Lapsi ei voi tukea vanhempaansa. Kerro, että aikuiset pärjäävät kyllä ja huolehtivat omista asioistaan, vaikka heitä välillä surettaakin.
- ▶ Muistuta lasta, että ero ei ole hänen syynsä ja että hän on vanhemmilleen aivan yhtä rakas kuin aiemminkin.

ELÄMÄÄ ERON JÄLKEEN

Vanhemmuuden haasteet

Ero tuo vanhemmille eteen tilanteen, jossa he joutuvat järjestelemään ja jakamaan uudelleen vanhemmuutensa. Vaikka parisuhde päättyy, yhteinen vanhemmuus jatkuu. Yhteinen kasvatussuhde on haastava, mutta ei mahdoton. Erovaiheen ollessa kuumimmillaan voi päällimmäisenä olla tunne, että entiseksi jäävän puolison kanssa ei tahdo enää jakaa mitään, ei edes vanhemmuutta eikä yhteistyöstä tule mitään. Tässä kohtaa vanhempien tulisi kuitenkin herätä havaitsemaan ja huomioimaan lapsensa tarpeita ja toiveita. Ero itsessään ei huononna yhdenkään vanhemman vanhemmuutta. Ei ole syytä olettaa, että eron jälkeen entinen puoliso muuttuisi epäsopivaksi vanhemmaksi.

Eron seurauksena vanhemman lapsensa kanssa viettämä aika yleensä vähenee. Kannattaa miettiä kuinka säilyttää läheisyys lapseen siitä huolimatta. Mitä vanhempi lapsi, sitä pidempi yhteydenpitojen välejä suhde häneen kestää, ja sitä helpompi hänen on itsekin pitää yhteyttä vanhempiinsa. Mitä pienempi lapsi, sitä tiuhemmin hänen tulisi olla yhteydessä vanhempiinsa.

Lasten kanssa voi sopia, milloin vanhempi soittaa heille. Lupaukset soitosta on pidettävä. Vanhemman tulee osoittaa olevansa eron jälkeenkin luotettava ja sanansa pitävä. Etävanhempi voi myös olla lapseen yhteydessä kirjeitse ja lähettää kortteja ja paketteja. Vanhempien olisi hyvä pyrkiä olemaan perillä lapsensa asioista, vaikka yhteistä aikaa olisikin vähän.

Vanhempien hyvä yhteistyösuhde on kaikkien osapuolten kannalta kullannarvoinen. Lapsen asioista tiedottamista, vanhempien välistä tiedonkulkua ja lapsen elämässä mukana pysymistä voi helpottaa esimerkiksi Kahden kodin kalenterin käyttöön otto (kts. Erokirjallisuutta aikuisille). Valmiin kalenterin sijasta käyttöön voi ottaa vaikka paksun ruutuvihon, joka kulkee lapsen mukana vanhemmalta toiselle. Vihkoon merkitään lapsen tärkeät tapahtumat ja muut asiat, joista lapsen kanssa tekemisissä olevien aikuisten tulisi olla perillä. Kalenterin tarkoitus ei ole toimia vakoiluvälineenä vaan yhteistyön tukena.

Jos toinen vanhemmista viettää lapsen kanssa selvästi vähemmän aikaa kuin toinen, vanhempien roolit ja suhteet lapsiin eroavat toisistaan merkittävästi. Lasta lähinnä viikonloppuisin ja lomilla tapaavan vanhemman kannattaa kiinnittää huomiota siihen, ettei päädy viettämään lapsen kanssa pelkkää juhla-aikaa. Kun lasta on ollut ikävä, lapselle haluaa tarjota mahdollisimman paljon kaikkea kivaa. Lapsi ei kuitenkaan kaipaa jatkuvaa säntäilyä huvituksesta toiseen ja syyliä täyteen herkkuja ja kalliita esineitä, vaan vanhempansa aitoa läsnäoloa. Kun huvitukset ja lahjat ovat itsestäänselvyys, häviää niistä hohto. Kannattaa miettiä, mistä asioista lapsi oikeasti nauttii ja kysyä häneltä, millaisia asioita hän toivoo vanhempansa luona tehtävän.

Lapsi saattaa ajatella, että jos hän asuisi etävanhemman luona, siellä arkikin olisi samantyyppistä juhlaa. Lähivanhempi saattaa tuntua etävanhempaan verrattuna tylsältä ja vaativalta. Jos lapsi viettää kummankin vanhemman kanssa suurin piirtein saman verran aikaa niin arkena kuin vapaapäivinä, lapselle syntyy realistinen kuva vanhemmista. Jos vanhemmuuden vastuu on tasaisesti jaettu, kumpikin vanhempi kokee yleensä jaksavansa hoitaa hyvin sekä lapsen että muut elämän velvoitteet.

Tukea erovaiheeseen

Oli ero kuinka tahansa hoidettu, oli se yllätys tai vuosia työn alla ollut, on se aina raskas ja tunteita herättävä kokemus. Vanhemman on tärkeää huolehtia omasta voinnistaan ja jaksamisestaan, jotta hän kykenee mahdollisimman hyvin toteuttamaan vanhemmuuttaan. Eron työstäminen loppuun vie niin aikuisilta kuin lapsilta kahdesta viiteen vuotta.

Ero vie aina vanhempien voimavaroja. Vanhemman voimavarat voivat ehtyä liikaa joko henkisen kuormituksen takia tai koska vastuu jakautuu vanhempien kesken hyvin epätaisesti. Vanhemman uupuminen voi olla pitkäaikaista, mistä on lapselle haittaa. Yleensä uupuja on lapsen lähivanhempi, jolloin arki ei välttämättä toimi tarpeenmukaisesti. Yhteisen lapsen takia vanhempien on eronkin jälkeen huolehdittava vastuun jakamisesta ja kaikkien lapsesta huolehtivien aikuisten jaksamisesta.

Erossa ollaan monen uuden asian edessä. Suurin osa eroavista ihmisistä kaipaa kuulijaa ja keskustelijaa. Etenkin eron akuutissa vaiheessa voi olla hyvä keskustella ajatuksistaan jonkun auttamistyötä ammatikseen tekevän kanssa. Terapiaan tai vain keskustelemaan voi mennä yksin tai ex-puolison kanssa. Pariskunta voi käydä myös ennen eropäätöksen tekemistä keskustelemassa ajatuksistaan ja toiveistaan. Sateenkaariperheiden vanhemmat voivat hakeutua samojen palveluiden piiriin kuin heterovanhemmatkin. Jos ilmaisupalvelut tuntuvat tukimuotona liian kevyiltä, voi Sateenkaariperheet ry:ltä ja Setan paikallisilta jäsenjärjestöiltä kysyä suosituksia sateenkaariperheiden asioihin perehtyneistä terapeuteista ja psykologeista. Yksityiset terapia- ja psykologipalveluja tuottavat tahot ovat lähes poikkeuksetta tuntveloitteisia.

- ▶ Sateenkaariperheet ry järjestää mm. ero- ja parisuhdekursseja. Kysy millainen on Sateenkaariperheet ry:n ja Setan paikallisjärjestöjen senhetkinen tuen tarjoamisen mahdollisuus.
- ▶ Kuntien perheneuvoloiden työnkuvaan kuuluu kriisityötä sekä pitkäjaksoisempaa työskentelyä eroperheiden kanssa (ilmaista)
- ▶ Alueen kriisikeskukselta voi pyytää apua akuuttiin erokäsittelyyn (ilmaista)
- ▶ Lastensuojelulla on monia keinoja tukea eroperheitä
- ▶ Seurakuntien perheasianneuvottelukeskukset tarjoavat ilmaisia parisuhdepalveluita, joita samaa sukupuolta olevat parit ovat paljon käyttäneet.
- ▶ Yhden vanhemman perheiden liitolla on monenlaisia palveluita eronneille

Omaa eroa voi mennä työstämään erokurssille (esimerkiksi Fisherin eroseminaari) tai osallistua erityisesti vanhemmuuteen paneutuvaan eroryhmään tai erovanhempien vertaistukiryhmiin. Internetistä löytyy vanhemmille tarkoitettuja erokeskustelupalstoja ja tietosivustoja. Myös kouluikäisille lapsille ja nuorille järjestetään omia eroryhmiä. Jos lapsi oirehtii vanhempien eroa erityisen voimakkaasti, voivat vanhemmat ottaa yhteyttä perheneuvolaan, koulun oppilashuoltoon tai oman neuvolan psykologiin. Lasten kanssa voi lukea kuvakirjoja, joissa käsitellään vanhempien eroa. Oppaan lopusta löytyy eroperheille palveluja tarjoavia tahoja, tärkeitä nettiosoitteita, kirjallisuutta ja muita linkkejä.

VINKKEJÄ EROSTA SELVIÄMISEEN:

- ▶ Myönnä ja hyväksy ero tapahtuneeksi, on luonnollista olla pettynyt. Yksi elämänvaihe on ohi, seuraavasta voi tehdä paremman.
- ▶ Käy läpi tunteitasi. Yksin tai turvallisessa ympäristössä on lupa myös itkeä, huutaa ja raivota.
- ▶ Puhu yhden tai muutamaan luotetun ystävän kanssa. Hakeudu herkästi keskustelemaan

ammatti-ihmisen kanssa. Pidä huoli, että sinua kuunnellaan. Ex-puoliso ei voi olla enää uskottusi.

- ▶ Nuku riittävästi. Unen tarve saattaa jopa lisääntyä. Jos lääkäri on määrännyt eron alkuvaiheessa unilääkkeitä, tulisi niitä käyttää vain lyhytjaksoisesti ja vain ehdottomaan tarpeeseen, mieluummin ei ollenkaan. Ne aiheuttavat nopeasti riippuvuutta ja pitkittävät unihäiriöitä.
- ▶ Pidä huolta itsestäsi. Syö monipuolisesti ja vähintään neljän tunnin välein. Juo alkoholittomia nesteitä riittävästi. Ulkoile ja harrasta liikuntaa.
- ▶ Etsi keinoja purkaa vihaasi ja turhautumistasi. Purkamalla niitä toisiin ihmisiin, ne muuttuvat vahingoittaviksi. Voisiko tunteita purkaa esimerkiksi liikunnalla, kirjoittamalla, raivoamalla ex-kumppanin valokuvalle, siivoamalla? Uskalla pikkuhiljaa päästä vihaamisesta irti. Pitkään vihaaminen on kuluttavaa.
- ▶ Tee joka päivä tarkoituksella jotakin mukavaa, jotakin josta nautit ja josta tulee hyvä mieli.
- ▶ Pysy rationaalisena lapsen asioista sovittaessa. Jätä tunteet taka-alalle, kun neuvottelet lapsista ja omaisuudesta. Pysy asialinjalla.
- ▶ Jolleivät toisen vanhemman toimet ole merkittävästi vaarantaneet lapsia ja heidän hyvinvointiaan, ei aikuisten keskinäisten tekojen tule vaikuttaa heidän asemaansa vanhempina.
- ▶ Aika parantaa haavat. Vuoden päästä ei missään nimessä tunnu yhtä kamalalta kuin nyt. Elämä jatkuu. Kun vanhemmat ovat iloisia ja tyytyväisiä, ovat lapset sitä myös.
- ▶ Asetu toisen asemaan. Anna anteeksi ja auta tarvittaessa. Toisen vanhemman tuho ei ole kenenkään etu.
- ▶ Tarkastele eroa kehityshaasteena. Mitä ero on opettanut sinusta itsestäsi, muista ihmisistä ja parisuhteen hoidosta? Mitä voisit ja haluaisit tehdä seuraavassa parisuhteessasi ja ihan loppuelämässäsikin toisin?
- ▶ Käy erokurssi ja hanki vertaistukea muista eronneista vanhemmista
- ▶ Eron jälkeisessä elämässä on valtavasti hyvää. On itsestä kiinni minkälaisen elämän eron jälkeen itselleen rakentaa.
- ▶ Kun erosta on kulunut aikaa, saattavat ex-puolisot pystyä toimimaan lapsen vanhempina jopa paremmassa ja toimivammassa yhteistyössä kuin yhdessä ollessaan. Tämä vaatii tietoisia työskentelyä ja tahtoa kummaltakin osapuolelta.

EROSEMINAARIT JA MUUT VERTAISRYHMÄT

- ▶ Eroseminaareja järjestävät useat eri tahot, mm. kunnat, yhdistykset, seurakunnat ja yksityiset tahot. Kurssien hinnoissa on merkittävää vaihtelua
 - ▶ Sateenkaariperheet ry järjestää ajoittain parisuhdekursseja ja -viikonloppuja parisuhteessa eläville sekä eroteemaisia leirejä ja vertaisryhmiä eronneille ja erouhan alla eläville
 - ▶ Yhden vanhemman perheiden liitto (Sateenkaariperheet ry:n yhteistyökumppani) järjestää itse kehrittelemiään Hyvä ero-kursseja sekä Eroinfo-tilaisuuksia
 - ▶ Eroneuvokeskus (Sateenkaariperheet ry:n yhteistyökumppani) järjestää Fisherin eroseminaareja, neuvokahviloita, Vanhemman neuvo -vertaistukiryhmiä, draamaryhmiä, ja Eroneuvo-infotilaisuuksia etupäässä pääkaupunkiseudulla, mutta myös muualla Suomessa
 - ▶ Kattava tietopaketti Fisherin eroseminaarista ja osa lähiaikoina alkavista seminaareista löytyy listatuna täältä: www.kiianmaa.com/eroseminaarit
 - ▶ Internetin hakukoneilla löytää suuren osan eroseminaarijärjestäjistä
- ▶ Lapsille ja nuorille järjestetään omia eroryhmiä, esim. Taikuri-ryhmät ala-asteikäisille ja Vetskariryhmät 12-18-vuotiaille
- ▶ Myös nettieroseminaareja järjestetään säännöllisesti ujemman eri tahon toimesta

KESKUSTELUPALSTAT

www.kiianmaa.com/eroperhefoorumi

- ▶ Rekisteröitymällä voi käydä nimimerkin turvin keskustelua muiden eronneiden kanssa www.keskustelu.seta.fi
- ▶ sateenkaariperheellisten oma keskustelupalsta, joka vaatii rekisteröitymisen
- ▶ keskusteluaiheita laidasta laitaan, myös eroaiheista

TÄRKEITÄ NETTIOSOITTEITA

- ▶ www.sateenkaariperheet.fi
- ▶ www.eroneuvo.fi jokaisen erovanhemman ykkössivusto tarjoaa tietoa, kirjallisuutta ja muuta materiaalia sekä laajan valikoiman palveluita
- ▶ www.eroretki.fi vuorovaikutteinen verkkopalvelu, jonka avulla voi pohtia ja käsitellä omaa elämäntilannetta, vanhemmuuttaan sekä lapsen tarpeita
- ▶ www.yvpl.fi Yhden vanhemman perheiden liiton sivuilta löytyy valtavasti kaikenlaista eroamiseen liittyen
- ▶ www.vaestoliitto.fi parisuhde- ja vanhemmuusasiaa, palveluita
- ▶ www.miessakit.fi/fi/erosta_ellosa kohderyhmänä ovat eronneet isät
- ▶ www.suomenkasper.fi Suomen kasvatusta ja perheneuvontaliiton järjestämät erokurssit sekä eroaiheisia kirjoja, oppaita ja lasten eroryhmämateriaalia
- ▶ www.katajary.fi parisuhdetta tukevaa materiaalia ja toimintaa
- ▶ www.kiianmaa.com pari- ja erokursseja, keskustelua, terapiaa, kirjoja ja materiaalia
- ▶ www.elatusvelvolliset.fi
- ▶ www.hyvaerovanhemmuus.fi

EROA KÄSITTELEVIÄ KIRJOJA LAPSILLE

Cole, Babette (1998) *Avioerotus*. Mäkelä

Kaskinen, Anna-Mari (2005) *Koti kahdessa sydämessä. Kun isä ja äiti eroavat*. Kirjapaja

Kiianmaa, Kari (2003) *Kyllä me löydämme tien, jälleenrakennus lapsille eron jälkeen*. Kehityksen avaimet

Kiianmaa, Kari (2005) *Huomenna on paremmin. Selviytymisopas, kun vanhemmat eroavat*. Kehityksen avaimet

Tarpila, Johanna (toim) (1996) *Juholla on kaksi kotia*. Otava

Tuisku Katinka (2008) *Kuun ja Auringon lapset*. Pieni Karhu

(ainoa lapsille suunnattu kuvakirja, jossa vanhempina eivät ole isä ja äiti, vaan kuu ja aurinko)

Wenger, Brigitte & Marks, Alan (1997) *Nähdään taas isä!* Lasten Keskus

Wilson, Jacqueline (2005) *Kahden kodin välillä*. Otava

Ylönen, Hilikka (toim) (2007) *Satulaivan matkassa – sadut apuna vanhempien erotessa*. Suomen kasvatusta- ja perheneuvontaliitto

EROKIRJALLISUUTTA AIKUISILLE

Fisher, Bruce (2004) *Jälleenrakennus – kun suhteesi päättyy*. Kehityksen avaimet

Edvall, Lilian (2001) *Eron pelisäännöt – Näkökulmia avioeroon*. Karisto

Kaarela, Tiina (toim) (2007) *Kahden kodin kalenteri*. Kehityksen avaimet

Kiianmaa, Kari (2004) *Sata neuvoa ja vinkkiä parisuhteen päässtyessä. Selviytymisen avuksi*. Kehityksen avaimet

Koskela, Riikka (2008) *Ero lapsiperheessä – Miten tukea lasta ja vanhempia*. Neuvo

Lastensuojelun Keskusliitto/Neuvo-projekti (2009) *Vanhemman opas – Tietoa ja tukea lapsiperheen eroon*. Neuvo

Määttä, Kaarina (2002) *Avioeron tuska ja helpotus*. Tammi

Niemelä, Sirkku & Kääriäinen Aino (2008) *Millan isä ja äiti eroavat – Miten lasta voi auttaa vanhempien erotessa*. Suomen kasvatusta- ja perheneuvontaliitto

Väestöliiton julkaisuja (2005) *Eropohdintoja pikkulapsivaiheessa*. Väestöliitto

Lisää eroa, uusperheellisyttä ja perheiden monimuotoisuutta käsitteleviä kirjoja löydät osoitteesta (kohdasta "Luettavaa"): www.sateenkaariperheet.fi, sekä kirjastoista

